על ישראל וארה"ב לגבות מחיר מטורקיה בשל תמיכתה בחמאס

written by נועה לזימי | 24.01.2024

עיקרי הדברים:

- לאורך השנים ידעו היחסים בין טורקיה לישראל עליות וירידות והושפעו רבות מההתפתחויות בזירה הפלסטינית, מלחצים שהופעלו על טורקיה מצד העולם הערבי וכן משינויים באופי המשטר הטורקי (חילוני-מתון / אסלאמיסטי-קיצוני).
- מאז שהתמנה רג'פ טאיפ ארדואן לראש ממשלת טורקיה (2003) ובהמשך לנשיא (2014) החלו היחסים עם ישראל להידרדר בעקביות, כאשר אירועי משט המרמרה היוו נקודת ציון בולטת. במלחמת "חרבות ברזל" הגיעו היחסים לשפל חדש בעקבות האשמת ארדואן את ישראל בפשעי מלחמה ועמידתו לצד החמאס.
- טורקיה בהובלת ארדואן מסייעת לחמאס בשורה של היבטים: הכלכלי, הצבאי, המדיני והאידאולוגי. אנקרה סייעה בבניית האימפריה הפיננסית של החמאס, ואף סייעה לו בתמיכה צבאית. כמו כן, היא מספקת מקלט מדיני לראשי התנועה, לרבות דרכונים, ומהדהדת את המסרים של חמאס בכל במה אפשרית.
- ישראל וארה"ב מוכרחות להבהיר לטורקיה כי המשך הענקת החסות לארגוני טרור, ובפרט לחמאס, תגרור השלכות חמורות מבחינתה. על ישראל להתנות כל יוזמה עתידית לנרמול ושיפור היחסים עם טורקיה בהגדרת החמאס כארגון טרור, וכן בהישמעות מלאה לסנקציות האמריקאיות באשר למימון פעילותו.
- עד אשר תיענה טורקיה לדרישות אלו מוטב לישראל להקפיא כל שיתוף פעולה עתידי עימה בתחום האנרגיה, דוגמת פרויקטים בענף הגז הטבעי. בדומה לכך, על ארה"ב להתנות עסקאות נשק עתידיות עם טורקיה בניתוק מוחלט של היחסים עם ארגון החמאס ובאכיפת הסנקציות במלואן.

יחסי טורקיה-ישראל

לאורך השנים ידעו היחסים בין טורקיה לישראל עליות וירידות והושפעו רבות מההתפתחויות בזירה הפלסטינית, מלחצים שהופעלו על טורקיה מצד העולם הערבי וכן משינויים באופי המשטר (חילוני-מתון / אסלאמיסטי-קיצוני).

טורקיה הייתה המדינה המוסלמית הראשונה שהכירה במדינת ישראל ב-1949 לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק עם מצרים ולבנון. שנה לאחר מכן כוננו ישראל וטורקיה יחסים דיפלומטיים. בשנות ה-50 וה-60 נעשו מאמצים דו-צדדיים לחזק את הקשרים בין המדינות, אך אירועים כמו "ברית בגדאד" ו"מבצע קדש" בלמו את התקדמותם. במהלך מלחמות ששת הימים

ויום כיפור התייצבה טורקיה לצד מדינות ערב בתקיפות והפגינה סולידריות רבה עם השאיפה הפלסטינית להגדרה עצמית. תלותה של טורקיה בנפט ערבי אף שימשה כמנוף לחץ לניתוק הקשרים עם ישראל, אך ללא הצלחה רבה.

מסוף שנות ה-80, במשך כשני עשורים, הידקו המדינות את היחסים, בייחוד בתחומי הכלכלה והביטחון, וזאת חרף מתיחות מתמדת על רקע הסוגיה הפלסטינית. את מגמת הידוק היחסים ניתן להסביר באמצעות גורמים אחדים, ביניהם העובדה שבמהלך תקופה זו נשלטה טורקיה בעיקר על ידי גורמים חילוניים מתונים, הירידה בתלותה בנפט ערבי בשנות ה-90, והפיכתה לשחקן מוביל בזירה האזורית.

בין השיקולים שהנחו את טורקיה בהתקרבותה לישראל בלט רצונה להרתיע יריבים פוטנציאליים באזור (איראן, סוריה ויוון), ולשפר את יכולתה להיאבק בטרור ובאסלאמיזציה הגוברת בשטחה. טורקיה אף ראתה בישראל הזדמנות לחזק את הקשרים עם המערב, בייחוד לנוכח היחס הצונן שקיבלה ממדינות אירופה. מבחינת ישראל, הידוק היחסים עם מדינה מוסלמית מרכזית תרם ללגיטימציה של ישראל במזה"ת, לצד היתרון האסטרטגי המובהק בשיתוף פעולה ביטחוני עם מדינה הגובלת עם אויבותיה. יתרה מכך, השוק הטורקי סיפק שפע של הזדמנויות כלכליות לישראל, ובפרט בתחום הייצוא של טכנולוגיות אזרחיות ואמצעי לחימה.

ההתחממות המחודשת בקשרים התבטאה במינוי דיפלומטים בדרג בכיר ובהרחבת שיתוף הפעולה במגוון תחומים. כך, למשל, ב-1996 חתמו שתי המדינות על הסכם סחר שהביא להעמקת הקשרים בתחומי החקלאות, התעשייה, התקשורת ועוד. השותפות בין ישראל לטורקיה ניכרה גם בהיבטים ביטחוניים. עד שנות ה-2000 המוקדמות ערכו ישראל וטורקיה אימונים ותרגילים צבאיים משותפים, ואף שיתפו מודיעין. כמו כן, ב-2002 חתמה טורקיה עם ישראל על חוזים להשבחת טנקים ומסוקי קרב שהיקפם נאמד ביותר מ-700 מיליון דולר.

ברם, מאז שהתמנה רג'פ טאיפ ארדואן לראש ממשלת טורקיה (2003) ובהמשך לנשיא המדינה (2014), החלו היחסים עם ישראל להידרדר בעקביות. ארדואן נקט קו אנטי-ישראלי חריף והרבה לגנות את התנהלותה של ישראל במבצעים צבאיים בעזה וביו"ש. במהלך מבצע "עופרת יצוקה" ב-2008 כינה ארדואן את הפצצות צה"ל את יעדי חמאס "פשע נגד האנושות", ובמאי 2010 הפליג משט המרמרה מחופי טורקיה אל עבר עזה במטרה לכפות את הסרת המצור על הרצועה – יוזמה שנעשתה בתמיכת ממשלת ארדואן והובילה לקרע עמוק בין המדינות.

על אף החלטת ממשלת לפיד לחידוש הדיאלוג עם טורקיה, אשר במסגרתו ננקטו צעדים לנרמול היחסים בין המדינות, אווירת הפיוס לא נמשכה לאורך זמן. למעשה, במלחמת "חרבות ברזל" הגיעו היחסים לשפל חדש עם סירובו של ארדואן לגנות את מתקפת הטרור של חמאס ולאור הבעת תמיכה נרחבת בפעילות הארגון הן בקרב השלטון והן בקרב הציבור הטורקי. בעקבות האשמת ארדואן את ישראל כי היא מבצעת פשעי מלחמה בעזה הודיע שר החוץ אלי כהן על החזרת הנציגים הדיפלומטיים מטורקיה וקיום הערכה מחדש של היחסים הבילטרליים.

תמיכת טורקיה בחמאס

בטורקיה ארגון החמאס אינו מוגדר כארגון טרור, והממשלה מכחישה את מעורבותה בפעילותו הצבאית בתירוץ כי היא עורכת הפרדה בין הזרוע הצבאית של הארגון לבין הזרוע המדינית, שאותה היא רואה כלגיטימית. אולם בפועל, אנקרה מסייעת לקידום פעילות הטרור של החמאס בשורה של היבטים: הכלכלי, הצבאי, המדיני והאידאולוגי.

אנקרה היא אחת מנותנות החסות העיקריות של ארגון החמאס. תחקיר של הוול סטריט ג'ורנל חושף את חלקה המרכזי של טורקיה בבניית האימפריה הפיננסית של החמאס בהובלתו של מנכ"ל הכספים של הארגון, זאהר ג'ברין. על פי הדיווח, ממשרדו באיסטנבול ג'ברין מנהל את מלאכת גיוס הכספים הענפה הכרוכה בטיפול בתיק החברות המספקות לחמאס הכנסה שנתית, וניהול רשת של תורמים פרטיים ואנשי עסקים שעורכים השקעות לטובת מימון פעילות החמאס. טרם הגעתו לעזה, הכסף מועבר דרך בורסות בביירות ובאיסטנבול תוך עקיפה של הסנקציות האמריקאיות. אחד מהנכסים המובילים בתיק הנדל"ן של ג'ברין הוא חברת הבנייה Trend GYO הרשומה בבורסה הטורקית. על החברה הוטלו סנקציות אמריקאיות במאי 2022 לאחר שהתברר כי 75% מהחברה היו בבעלות אנשי קש של חמאס.

נראה כי לא מדובר בתופעה חדשה. מאז 2010, העמותה הטורקית "הקרן לזכויות אדם", שעמדה מאחורי משט המרמרה ומזוהה עם הממשלה, מעבירה תשלומים במזומן לזרוע הארגון ברצועת עזה. בדו"ח מאת "סוכנות החדשות הפלסטינית" (Palestinian Press News Agency) שפורסם ב-2011 נטען כי פעיל חמאס בשם מאהר עוביד נהג ממקורות טורקיים רשמיים לידי החמאס בעזה דרך חלפני כספים בטורקיה. על פי דיווחים של מקורות פלסטיניים, ב-2012 הורה ארדואן עצמו למשרד האוצר להעביר 300 מיליון דולר להנהגת חמאס בעזה.

הטורקים אף מעניקים תמיכה צבאית לחמאס. ב-2018 עצרה ישראל את קאמיל טלקי, פרופסור למשפטים בעל אזרחות טורקית שהתגלה כתומך חמאס. בחקירתו הודה טלקי שחמאס פועל בטורקיה ומקבל תמיכה צבאית מאנקרה דרך קבלן צבאי פרטי המקורב לשלטונות. על פי תחקיר של העיתון הבריטי הטלגרף (The Telegraph), פעילי חמאס באיסטנבול בהובלת זכריה נג'יב תכננו להתנקש בחייו של ראש עיריית ירושלים דאז, ניר ברקת, על ידי הפעלה של פעילי טרור מיו"ש ומזרח ירושלים כל זאת תוך העלמת עין מוחלטת של הרשויות הטורקיות. יתרה מכך, ביולי 2023 סיכלה ישראל ניסיון הברחה של 16 טונות חומר לייצור רקטות מטורקיה לרצועת עזה. במהלך הבידוק של מִנהל המכס התגלה כי בין שקי הגבס נמצא חומר דו-שימושי, אמוניום כלוריד, המשמש את ארגוני הטרור בעזה.

בהיבט המדיני, טורקיה מספקת מקלט בטוח להנהגת החמאס. אנקרה מארחת דרך קבע את בכירי החמאס בתחומה, סניף של משרדי התנועה הוקם בטורקיה כבר ב-2012, וארדואן מקיים פגישות בפומבי עם ראשי התנועה, ביניהם ראש הלשכה המדינית של חמאס, איסמעיל הנייה. במסגרת המעטפת המדינית הוענקה להנייה אזרחות טורקית ב-2020 ולסגנו, סלאח א-ערורי,

שרק לאחרונה חוסל על ידי ישראל כששהה בביירות, ניתן דרכון טורקי. אנקרה אף העניקה אזרחות לזכריה נג'יב, שעמד מאחורי המזימה להתנקש בחייו של ניר ברקת. בכך טורקיה מאפשרת לפעילי חמאס לנוע בחופשיות ולפגוע במטרות ישראליות ויהודיות ברחבי העולם.

מבחינה אידאולוגית, ארדואן נוהג להדהד את המסרים של חמאס בכל במה אפשרית. בכנס מפלגתי שהתקיים ב-2017 התייחס נשיא טורקיה לחדית' העצים והאבנים המפורסם המתאר את מלחמת יום הדין של המוסלמים ביהודים. חדית' זה מופיע בסעיף 7 של אמנת חמאס הקורא להשמדת ישראל. בכנס "חלוצי ירושלים" שאיסטנבול אירחה באותה שנה נאמרו אף דברים חריפים יותר. מאהר סלאח, ששימש בזמנו כמנהיג חמאס בחו"ל, איים באופן ישיר על ישראל באומרו שהיא "לא תזכה לחגוג מאה שנים" כיוון שלא תשרוד עד אז. למשמע ההתבטאויות הללו, ארדואן ובכירים בממשלתו לא הרימו אף קול מחאה.

מאז פרוץ מלחמת "חרבות ברזל", ארדואן ממשיך בקו דומה. שלושה שבועות לאחר הטבח שביצע חמאס ביישובי הדרום, במהלך עצרת פרו-פלסטינית שהתקיימה באיסטנבול בהשתתפות מאות אלפי בני אדם, הכריז ארדואן כי החמאס אינו ארגון טרור וכי ישראל מבצעת פשעי מלחמה בעזה. בנאום אחר שנשא באירוע באנקרה בדצמבר 2023 השווה ארדואן את נתניהו להיטלר בהתייחסו לתקיפות צה"ל ברצועה. רטוריקה מסוג זה אינה יוצאת דופן כשמדובר בנשיא טורקיה, ועומדת בשורה אחת עם אמירות קודמות שיצאו מטעמו ומאופיינות בניחוח אנטישמי מובהק.

משמעויות והמלצות לישראל

לאור התייצבותה של טורקיה לצד הארגון הרצחני חמאס לאחר הטבח הנורא שביצע, וחרף חשיבותה של ברית אסטרטגית עם טורקיה, ישראל לא תוכל להבליג עוד על תמיכתה הישירה של טורקיה בארגון הטרור, ובפרט על חלקה המרכזי בבניית האימפריה הפיננסית של ארגון החמאס שאפשרה את הוצאתה לפועל של מתקפת הטרור הברברית ב-7 באוקטובר.

על אף הרצון לשמור על יחסים תקינים, וחרף מגמת הידוק הקשרים הכלכליים שאפיינה את השנים האחרונות, נדמה כי הנזק שנגרם לישראל כתוצאה מהכלת הגישה האסלאמיסטית הקיצונית שמוביל ארדואן עולה על התועלת הטמונה בשיתוף פעולה עם אנקרה. ישראל וארה"ב מוכרחות להבהיר לטורקיה כי המשך הענקת החסות לארגוני טרור, ובפרט לחמאס, תגרור השלכות חמורות מבחינתה.

בהתאם לכך, על ישראל להתנות כל יוזמה עתידית לנרמול היחסים עם טורקיה בהגדרת החמאס כארגון טרור, וכן בהישמעות מלאה לסנקציות האמריקאיות באשר למימון פעילותו. מוטב לישראל להקפיא כל שיתוף פעולה עתידי עימה בתחום האנרגיה, דוגמת פרויקטים בענף הגז הטבעי, עד אשר תיענה טורקיה לדרישות אלו.

לשם השגת מטרה זו, מומלץ לישראל לקדם את הנושא מול בעלת בריתה הקרובה, ארה"ב, כדי

שזו תפעיל לחץ על טורקיה, החורג מאזהרות בעלמא, לנקוט צעדים משפטיים נגד ישויות הפועלות בשטחה המעורבות במימון הארגונים המוכרזים כארגוני טרור על ידי ארה"ב. במקביל, יש לדרוש מטורקיה כחברה בנאט"ו לסגור את משרדי החמאס על אדמתה, לבטל את האזרחות והדרכונים שהוענקו לראשי החמאס ומקורביהם, ולדרוש את יציאתם של כל פעילי החמאס משטחה לאלתר. על ארה"ב להתנות עסקאות נשק עתידיות עם טורקיה בניתוק מוחלט של היחסים עם הארגון ובאכיפת הסנקציות האמריקאיות במלואן.

אם תמשיך טורקיה לתמוך בחמאס, על ארה"ב לבחון שינויי חקיקה ב"חוק החסינות לריבונות זרה" (Foreign Sovereign Immunities Act) כדי להקל על הגשת תביעות של קורבנות טרור נגד טורקיה ונגד כל מדינה אחרת המספקת סיוע ממשי לארגוני טרור, דוגמת קטר ואלג'יריה.